

Summary

Yudin Z. M. Contractive Norm-Making as an Instrument of Coordination in the Legal Sphere. — Article.

The notion of a contract as the measure of coordination in the legal sphere is proposed. The notion of coordination in the legal sphere is formulated. The features and notion of a normative contract are corrected. The types, spheres and stages of contractive norm-making are defined. The correlation between contractive and legislative norm-making is shown.

Keywords: Treaty Act, normative contract, coordination in legal sphere, contractive norm-making.

УДК 340.12:165.745

О. М. Ноздрін

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОГО ЖИТТЯ: ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Однією з особливостей розвитку сучасної філософії права є її орієнтованість на дослідження не абстрактного суб'єкта права, а конкретної форми реалізації правосуб'єктності, на виявлення в схемах реалізації нормативності даності культури та соціального досвіду. Необхідність дослідження права як соціального процесу, що відбувається в принципово «відкритому» життєвому світі, вимагає розробки синтетичних категорій, які б конкретизували процесуальні компоненти в праві. Так, на думку В. В. Дудченко, право — не просто абстрактний комплекс норм, а «жива» і «реальна» складова соціального і економічного устрою суспільства [1].

Останнім часом у філософській і правознавчій літературі з'явилася ціла «колекція» таких понять: «правове життя», «буття права», «правове середовище», «правова дійсність», «правова реальність», «правова комунікація» і т.д.

Здається, що найбільш перспективним у цьому ряді понять є поняття «правове життя», оскільки воно, з одного боку, відбиває закономірне та випадкове, а з іншого, явні й сховані процеси в праві, тобто всю сукупність проявів права в суспільстві. У філософській і правознавчій літературі, присвяченій дослідженню поняття правового життя, переважають позитивістські трактування та прагнення виявити понятійну визначеність [2].

Звернення до життя як до феномена культури та історії обумовлене, по-перше, необхідністю збагнення споконвічного досвіду сприйняття реальності й виявлення безпосереднього, дорефлексивного знання, що передує поділу на суб'єкт і об'єкт; по-друге, усвідомленням недостатності, неповноти абстракції чистої свідомості — логічної конструкції, в остаточному підсумку, що позбавляє людину, що пізнає, тих зв'язків, які з'єднують її з реальним світом. Звертання до феномена життя припускає розширення сфери раціонального, введення нових його типів і відповідно понять та засобів концептуалізації, а також принципів переходу ірраціонального в раціональне [3].

Подібні настанови прослідковуються у твердженнях М. М. Алексеєва: «Але той, хто людське суспільство мислить на зразок деякого правового порядку,

той неминуче випускає з уваги, що значні та найбільш первинні шари суспільного буття людей будуються не на відверненій ідеї справедливості й права, а на живому і життєвому почутті, що представляє розгалуження глибоких і загальних поривів до життя. З погляду ідеї юридичного впорядкування вся ця стихія громадського життя уявляється неважливою, непотрібною та мало зрозумілою. Якнайбільше, якщо їй надають значення якогось ірраціонального ікса, який існує остільки, оскільки може оформлятися правом. Але тим часом ця суспільна стихія не тільки не представляє із себе безформної матерії, що одержує вперше життя від правового закону, але наповнена самостійним і найбагатшим життєвим змістом» [4].

На думку одного з головних критиків концепції «філософії життя» Г. Ріккєрта (його критика мала досить «прихильний» і «об'єктивний» характер), філософія життя має весь необхідне, щоб стати цілісним вченням, тому що життя є «принципом світового цілого», що дозволяє розробляти не тільки проблеми буття, але також проблеми цінностей. Філософія життя головну свою перевагу бачить в «антисистематичному спрямуванні». «Система адже, у всякому разі, є щось нерухливе, що затверділе, застигле, а тому далека та навіть ворожа постійно рухливому і прагнучому життю. Отже, філософ не повинен мислити систематично в старому змісті. Розуміючи світ як «Усе — Життя», він повинен разом з тим бачити, що він не вміщається ні в яку систему» [5].

Звичайно, немає необхідності бути настільки категоричними й іти за філософією життя в її «антисистематичних спрямуваннях». Однак одним з «вихідних допущень» слід здійснити постановку проблеми життя, як онтологічної основи духовної та соціальної реальності, в центр сучасної правової науки. Правове життя може бути розглянуте як те загальне, що обумовлює й поєднує всі інші правові феномени в єдиний комплекс (в такому разі можливо також застосування комплексного підходу, що використовується, як правило, на додаток до системного підходу [6]).

Заслужує на увагу обґрунтування «загальності» життя, яке наводить Л. В. Баєва. У тезовому варіанті вони виглядають у такий спосіб:

- Життя — це єдність минулого, сьогодення й майбутнього;
- Життя — це єдність внутрішнього й зовнішнього, а також індивідуального й колективного;
- Життя — це єдність потенційного й реального, небуття й буття, можливості й творчості;
- Життя — це єдність природного й духовного [7].

Однак «правове життя» як форма буття, об'єктивно-суб'єктивної реальності є маловивченим, незважаючи на багаторічний досвід юридичної науки [8].

Повсякденне розуміння правового життя зводиться до уявлення про ту сукупність явищ громадського життя, які мають юридично певні форму та зміст.

Досліджуючи природу правового життя суспільства, на нашу думку, необхідно керуватися принципом «філософії життя», який дозволяє зрозуміти повсякденне життя як органічну, динамічну систему, здатну до самоорганізації, продукування норм раціональної поведінки, соціальної діяльності. Це поло-

ження усвідомлюється багатьма вченими. Так, наприклад, А. Б. Венгеров зауважував, що «у правовому житті суспільства у кризовий ситуації може виникати стан невизначеності, нестійкості, й тоді суб'єктивне, випадкове, самоорганізуюче задає іноді несподівані напрямки розвитку, змін, формує визначальні тенденції, переходить суспільства з одного правового стану в інший» [9].

Класична філософія від античності до Гегеля та Маркса опиралася на віру в силу розуму й вважала якісь граничні абсолютні сутності визначальним моментом дійсності. Однак класичні побудови не задовольняли багатьох філософів, як вони вважали, через «втрату» у них людини. Відома обмеженість класичної філософії в розумінні життя через визнання розуму як пануючого початку людського буття, безумовно, існує.

Починаючи із середини ХІХ ст. у філософії відбулися значні новації, що дали підстави на противагу раціоналізму ввести поняття некласичної філософії, в якій як первинне, що й не зводиться до інших реальностей, стали уявляти життя («філософія життя»), існування людини (екзистенціалізм). Специфічність, різноманіття суб'єктивних проявів людини, як вважали представники некласичної філософії, не «охоплюються» методами розуму, науки. Один з родоначальників «філософії життя» Фрідріх Ніцше бачив сутність життя у «волі до влади»; саме життя є вічна боротьба волі за владу, за панування, як всередині людини, так і всередині суспільства. Представники «філософії життя» ставлять життя в основу всього, у центр світового цілого й представляють її «ключем до всіх дверей знань». З поняття життя вони виводять природний і інтелектуальний початок, причому трактування даного визначення неоднозначне. Діапазон семантики категорії «життя» досить широкий: від біологічного (Ніцше) і космологічного (Бергсон) до історико-культурного (Дільтей, Зіммель, Шпенглер). Загальним для всіх доктрин «філософії життя» є прагнення або усунути розум зі світу, або принаймні позбавити його того центрального місця, яке він займав у класичній філософії. Звідси тенденція не просто доповнити або вдосконалити традиційні системи думки, а принципово змінити сам підхід до світосприйняття, виробити свій стиль мислення [10].

Проблема правового життя починається у філософському змісті з питання про те, що є життя взагалі. Життя бджолиного роя або життя термітника характеризується високим ступенем порядку та іноді слугує зразком суспільства з ідеальним порядком. У якому змісті ми говоримо про життя термітника? Це сукупність усіх форм дій, організації, властивих термітнику. Або простіше: це все, що з ним і в ньому відбувається. Нікому в голову не прийде міркувати про правове життя термітників. Причина бачиться простою: відсутність свідомості та волі в «населення» термітника. Звідси, видається, впливає висновок, що правове життя існує тільки там і тоді, де і коли дії вільні та супроводжуються контролем з боку свідомості. Інакше кажучи, усяке громадське життя, і правове також, ми мислимо як сукупність усвідомлених актів.

Але після того як Марксом, а потім і К. Юнгом була відкрита сфера колек-

тивного несвідомого, зводити громадське життя й життя окремого індивіда до сукупності свідомих учинків було б методологічною помилкою. Таку помилку нерідко допускають ті теоретики й практики права, які бачать правове життя тільки з боку юридично оформлених і офіційно визнаних свідомих актів. Тому фактично визнається не життя (правове) людей, а життя офіційних ідей і відповідних їм інститутів. Подібне по суті ідеологічно проангажоване бачення правового життя уявляється застарілим у світлі тих реальних процесів, які ми спостерігаємо в житті сучасного суспільства. Наслідком такого ідеологічного підходу, який, скоріше, відбиває бажане, ніж дійсне, є настанова на визнання єдності правового життя, обумовленого однією системою права та законодавства, що існує в кожній даній країні. Звідси друга помилка, що полягає в тому, що не визнається факт гетерогенності правового життя суспільства. Як відзначав ще М. І. Крилов, «життя народне, і особливо життя юридичне, за надто різноманітне, багатоскладне, невловиме» [11].

Звертаючи увагу на особливий статус правового життя в соціумі й кажучи про необхідність його визнання, ми маємо на увазі: по-перше, його відносну самостійність і незалежність від інших форм суспільного життя; по-друге, воно має принципово суб'єктний характер. Це означає, що життя є реальність, якою живуть, яку проживають. Воно не може бути чимось зовнішнім стосовно суб'єкта правового життя. Життя — це не те, у чому живуть, а сам спосіб існування у світі суб'єкта діяльності, пізнання, оцінки, переживання, мислення. У цих простих міркуваннях полягає головна ідея тієї філософії, яка нам відома за назвою «філософії життя».

Отже, якщо ми порушуємо питання про визнання особливої сфери правового життя, то це означає визнання суб'єктного, а не тільки об'єктного характеру правових форм життя. Інакше кажучи, якщо хтось живе правовим життям, то воно йому належить як суб'єктові, це його — суб'єкта — власне життя. Тут людина, висловлюючись словами Канта, обов'язково виступає як мета, але ніколи як тільки засіб правового життя. Із цього погляду, наприклад, система функціонуючих у суспільстві юридичних норм не може розглядатися як атрибут життя, якщо вона не є способом суб'єктного цілеполягаючого буття людини або певної групи людей.

Перша обставина — відносна самостійність правового життя — є наслідком другого: якщо правове життя має суб'єктний характер, то воно в самому собі містить основу, принцип свого існування та свою власну мету. Сказане можна пояснити в такий спосіб. Усе, що не є моє життя, є лише зовнішні обставини мого життя. Точно так само «життя» законів, юридичних інститутів і т.п. є юридичні обставини правового життя, якщо її суб'єкт не породжує ці обставини, не володіє засобами та способами їх відтворення. Правове життя певного суб'єкта може, звичайно, протікати в юридичних формах як своїх зовнішніх обставинах, але воно може здійснюватися й в інших формах, що мають правову природу. Звичайно, правове життя пов'язане з юридичними правилами поведінки (приписами) і з відповідними юридичними наслідками. Як відзначав відомий російський теоретик права І. В. Михайловський, «основною ознакою

поняття правового життя є існування юридичних норм, що регулюють розпорядок спільного життя людей, їх взаємні відносини...» [12].

Таким чином, вище ми спробували показати деякі філософські підстави, в силу яких виправдано виділення сфери правового життя як специфічної, що не зводиться до офіційних інституціональних юридичних форм. За допомогою категорії «правове життя» сам процес пізнання права набуває комплексний характер, дозволяє охопити весь спектр первісних і похідних, статичних і динамічних, нормативних і ненормативних, позитивних і негативних, організованих і неорганізованих, матеріальних і духовних правових явищ, об'єднати їх у єдиний комплекс.

Література

1. Дудченко В. В. До питання про антиномічну природу права // Актуальні проблеми держави і права. — 2008. — Вип. 40. — С. 11–17.
2. Пантыкина М. И. Понятие и структура правовой жизни (опыт философско-феноменологической интерпретации) // Философия права. — 2009. — № 3. — С. 77.
3. Микешина Л. А. Философия познания. Полемиические главы. Гл. V. Эмпирический субъект и категория жизни / Л. А. Микешина. — М., 2002. — С. 193–194.
4. История философии права. — СПб., 1998. — С. 586.
5. Риккерт Г. Философия жизни / Г. Риккерт. — К., 1998. — С. 284–285.
6. Резник Ю. М. Введение к социальной теории: социальная системология / Ю. М. Резник. — М., 2003. — С. 330.
7. Баева Л. В. Аксиологический анализ феномена жизни // Философия и общество. — 2003. — № 3. — С. 146–149.
8. Трофимов В. В. Правовая жизнь: теоретические и социально-философские проблемы исследования // Правовая политика и правовая жизнь. — 2003. — № 4. — С. 127.
9. Венгеров А. Б. Теория государства и права / А. Б. Венгеров. — М., 1998. — С. 308.
10. Михайлов А. Е. Философские аспекты правовой жизни // Правовая политика и правовая жизнь. — 2001. — № 1. — С. 93–100.
11. Крылов Н. И. О значении римского права // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. — М., 1999. — Т. 4. — С. 516.
12. Михайловский И. В. Очерки философии права. Т. 1 / И. В. Михайловский. — Томск, 1914. — С. 38.

Анотація

Ноздрін О. М. Дослідження правового життя: філософський аспект. — Стаття.

У статті акцентується увага на природі правового життя. Досліджуючи правове життя суспільства, необхідно керуватися принципом «філософії життя», який дозволяє зрозуміти повсякденне життя як органічну, динамічну систему, здатну до самоорганізації, продукування норм раціональної поведінки, соціальної діяльності.

Ключові слова: філософія права; категорії теорії держави та права; правове життя; правова природа.

Аннотация

Ноздрин А. Н. Исследование правовой жизни: философский аспект. — Статья.

В статье акцентируется внимание на природе правовой жизни. Изучая правовую жизнь общества, необходимо руководствоваться принципом «философии жизни», который позволяет понять повседневную жизнь как органическую, динамическую систему, способную к самоорганизации, продуцированию норм рационального поведения, социальной деятельности.

Ключевые слова: философия права; категории теории государства и права; правовая жизнь; правовая природа.

Summary

Nozdrin A. N. Research of legal life: philosophical aspect. — Article.

In the article attention is accented on nature of legal life. Studying legal life of society, it is necessary to follow principle of «philosophy of life», which allows to understand everyday life as organic, dynamic system, apt at samoorganizacii, producing of codes of rational conduct, social'noy activity.

Keywords: legal philosophy; categories of the theory of the state and the right; legal life; the legal nature.

УДК 340.12:124.5

К. В. Горобец

УНИВЕРСАЛИЗМ ПРАВОВЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Методологические проблемы правовой аксиологии в настоящие дни являются объектом научного интереса со стороны целого ряда философов и теоретиков права. Именно вопросы ценностного содержания права выводят на понимание его роли и места в современную эпоху, являются отправной точкой в формировании парадигм правопонимания и правового мышления. Отправной точкой в методологии правовой аксиологии является категория правовой ценности, которая является неким интегративным смыслом, аксиологическим образом правового явления, соединяет должное и сущее под знаком значимости.

Вопросы правовой аксиологии, ее значения для философско-правового знания не раз поднимались учеными-правоведами. Так, те или иные вопросы ценностной характеристики права раскрываются в работах Н. Н. Алексева, О. В. Грищук, В. С. Нерсисянца, Ю. Н. Оборотова, А. И. Овчинникова, П. М. Рабиновича, С. И. Максимова, А. А. Фальковского и др.

Главнейшая проблема современного гуманитарного знания выражается в обосновании его методологии. Следует согласиться с профессором А. Гаральским в том, что новая методология нуждается, в первую очередь, в терминологическом обеспечении. Терминологическая проблема в юриспруденции состоит в том, что, как утверждает А. И. Овчинников, для юридической сферы характерно искусственное применение механико-математической символики языка и повсеместного использования в юриспруденции понятий «закономерность», «механизм», «функция», «техника», «технология» [1, 18]. В этой связи полагаем, что для юридической науки возникают принципиально отличные направления развития: 1) прагматизация, ведущая к «чистой» науке, освобожденной от оценочных суждений, в том числе и от традиционного для юриспруденции вопроса о справедливости; 2) аксиологизация, выражающаяся в постепенном уходе от детерминистских построений, отказа от естествоведческих парадигм, освобождения от догматических представлений о праве и государстве.

В данном контексте снова встает вопрос терминологии. Если для естествознания атом остается атомом в различных странах, а формула $2+2=4$ не зави-